

שבת חול-המועד פסח

תרצ"א

- א. שיר השירים ובריאת העולם
- ב. "כבד פה וכבד לשון"
- ג. כהונת משה וכהונת אהרן
- ד. דעת עליון ותחתון ביחס למשה
- ה. גאולת הדיבור
- ו. משה, אליהו ומשיח
- ז. משה ושלמה
- ח. חכמת שלמה

הנוהג הקדום לקרוא מגילת שיר-השירים בימי הפסח¹ שנוסח בדברי הרמ"א² כ"מנהג לומר שיר-השירים בשבת של חול-המועד" פסח, מצביע על הקשר הפנימי בין תכני שיר-השירים לענייניו של הפסח. במשנה³ נחלקו תנאים אם מגילת שה"ש מטמאת את הידיים כמו שאר כתבי הקודש ואילו דעת ר' עקיבא "שלא נחלק אדם מישראל על שיר-השירים שלא תטמא את הידיים שאין כל העולם כולו כדאי כיום שניתן בו שיר-השירים לישראל, שכל הכתובים קודש ושיר השירים קודש קדשים"⁴. מטבע לשון זה "אין כל העולם כולו כדאי"⁵ מכוון את המחשבה ליסודות הראשוניים המתייחסים לתחילת הבריאה, שעה שעמדה להכרעה השאלה בדבר כדאיות העולם⁶. או אז התעוררה אף בעית כושר ההתבטאות, לא במובן המילולי-אקוסטי אלא בהשראה פנימית-מחשבת. במעבר בין מה שקדם ל"ויאמר" הראשון, הקדום, לבין "ויאמר-ויהי", בנקודת המפגש בין "עולם הדממה" לבין "ויהי האדם לנפש חיה" ל"רוח ממללא"⁷ נעוצה השאלה הגדולה בדבר אפשרות

1. מסכת סופרים יד, טז. "המועדים בהלכה" עמ' שכז-שכח. "לאור ההלכה" עמ' רנא ולהלן. הרב משולם ראטה: על קדושת שיר-השירים, "זכרון" = סיני, אלול תש"ה. "שפת-אמת" פסח תרל"א. "שפתי צדיק", פסח. השווה: מועדי הראיה עמ' שלב, שכ.
2. אורח-חיים, תצ, ט.
3. ידים ג, ה.
4. השווה לעיל: שבת חול-המועד פסח תרפ"ט, הערה 20.
5. השווה: אבות ו, א ושם במיוחד לרש"י ובי"דרך חיים" למהר"ל.
6. השווה: "פחד-יצחק", פסח עמ' רלו, שיב, על דקדוק לשון חז"ל בשעה "שבאו להפליג בקדושתה של שיר השירים" ועל התייחסות תורף דבריו שם ל"שמועה" שלפנינו. אמנם סגנונו של הרב הוטנר, חותם לשונו ועיבודו המיוחדים טבועים בו. ראה עוד: "בשדה הראיה" עמ' 419-438.
7. אונקלוס, בראשית ב, ג.

הביטוי והדיבור, התיאור והניסוח – שהם למעשה "העתקים" של המציאות – שיהיו נאמנים למקור⁸.

קושי יסודי זה הוא שהעסיק את משה שעה שטען "כבד פה וכבד לשון אנוכי"⁹. הבנתו של טיעון זה נדונה במפרשים. "וכי אפשר, נביא אשר ידעו השם פנים אל פנים וקיבל תורה מידו לידו, היה מגמגם בלשונו"¹⁰. אמנם אצל הקדמונים ואף אצל האחרונים מצינו גישה מיוחדת¹¹. קשיי ההתבטאות של משה נבעו מהשגותיו העליונות, ומשלא נמצאה דרך הולמת לניסוחם, נולד הגמגום. מאחר שדיבורי הפה אמורים ל"תרגם" את המחשבה, הרי משלא מתאפשר הדבר, נפער פער בין ההגות הפנימית לבין היכולת לנסחה ומתגלים כבדות הפה וקשיי הלשון¹².

אכן משה ביקש להסיק מסקנות מעשיות מקשיי התבטאותו: "שלח נא ביד תשלח"¹³, אלא שעל כך נאמר "ויחר אף ד' במשה ויאמר הלוא אהרן אחיך הלוי ידעתי כי דבר ידבר הוא"¹⁴. בחרון-אף זה נחלקו תנאים¹⁵, "ר' יהושע בן קרחה אומר כל חרון אף שבתורה נאמר בו רושם וזה לא נאמר בו רושם, ר' שמעון בן יוחאי אומר אף זה נאמר בו רושם שנאמר "הלוא אהרן אחיך הלוי" וחלוא כהן הוא, הכי קאמר, אני אמרתי אתה כהן והוא לוי, עכשיו הוא כהן ואתה לוי". כשהעתיק רש"י¹⁶ – בשינויים לשוניים – את לשון הגמרא, סיים בפסוק¹⁷ "ומשה איש הא-לוהים בניו יקראו על שבת לוי", הנדרש במסכת זבחים¹⁸ "לא פסקה כהונה אלא מזרעו של משה" ונתפרש ע"י רש"י עצמו "בניו יקראו על שבת לוי אבל הוא כהן". נמצא שאף למי שסובר שחרון האף עשה רושם, הרי

8. השווה: על הטרגיקה של המחשבה והלשון האנושית, "מורה נבוכים" עם פירוש אבן-שמואל, כרך א, עמ' לח. אמנם ההתעצמות של הרמב"ם היא בעיקר בשאלת התארים, ואילו אצל הרב התרחב העניין עד כדי עיון על עצם מציאותה של ההתבטאות. בשיר "כשאני מתאוה" ("זכרון" – "סיני" אלול תש"ה, עמ' טו) רמז הרב לבעיה זו. הירידה והגלגול של האידאה עד "שהנני נאלץ לדבר". השווה: ניתוחו וניסוחו של הרב ש. סטרליץ על "התגלות חבריאה שהיא נסיגה מהאידאה המוחלטת", "כל הבעה הרי היא נתוק מהשלמות הפנימית" ("אזכרה" א עמ' רכו-רכט, "מהמקור" עמ' נה ולהלן, נספח גם ל"אורות התשובה" בהוצאת "אור עציון" עמ' קסה-קסח). על קשיי התבטאות במשנת הרב עצמו, ראה: צבי ירון, משנתו של הרב קוק, פרק א. בנימין איש-שלום: הרב קוק בין רציונליזם למיסטיקה, פרק ח. והשווה עוד את דבריו של ר' שאול ליברמן על הא בבריאת-העולם, "מחקרים בתורת א"י" עמ' 621, "בשדה הראיה" עמ' 275; "לקוטי הראיה" עמ' 54, 459. "פחד-יצחק", פסח עמ' 30 ולהלן. "שבת ומועד בשביעית" עמ' 321.

9. שמות ד, י.

10. רשב"ם שמות ד, י. וראה שם שלכן פירש במשמעות אחרת, וע"ע תו"ש שמות ד אות מב. השווה: רמב"ן, אבן-עזרא בפירוש הארוך והקצר, ספורנו, תו"ש שמות ד אות מח.

11. "אחשוב שתהיה הסיבה בזה רוב עיונו בעניינים הא-להיים; ואני מצאתי כתוב כי בעת שדבר המלאך עמו בסנה ושמע לשונם הצח" וכו', ר' אפרים על התורה, הובא בתו"ש פי שמות, השמטות ותקונים עמ' 267. שם גם הביא מדברי פילון. ע"ע "חורב", תש"ז, מאמרו של ש. בלקין על היחס בין מדרשי חז"ל לדבריו של פילון, ובספרו: מדרש שאלות ותשובות על בראשית-שמות לפילון האלכסנדרוני ויחסו למדרש א"י.

12. השווה: מהר"ל, "גבורות ד"י" פרק כח, "גור-אריה" שמות ד, יד (הערות במהדורת הרטמן) "חידושי אגדות" זבחים קב, ע"א, וראה הרחבת הדברים בניסוח אופייני ב"פחד-יצחק", פסח מאמר טו.

13. שמות ד, יג.

14. שם יד.

15. זבחים קב, ע"א.

16. שמות ד, יד.

17. דברי-הימים א כג, יד.

18. שם, וע"ע לעיל פי לך-לך תרצ"א.

רישומו מתייחס רק לזרעו של משה, ואילו הוא עצמו שימש גם בכהונה גדולה כל תקופת המדבר¹⁹.
הבנת קשייו והסתייגותו של משה מקבלת השליחות מסבירה אף את מעמדו שלו, הבלעדי,
בתפקידי הכהונה, וכך היא הצעת הדברים:

בכמה ממשלי שלמה מודגש היחס שבין הדיבור, הלשון לבין הדעת: "לשון חכמים תיטיב
דעת"²⁰, וכן: "שפתי חכמים יזרו דעת"²¹, "ובל ידעת שפתי דעת"²², "יש זהב ורב פנינים וכלי יקר
שפתי דעת"²³. על מעלת הדעת דרשו חז"ל "גדולה דעת שניתנה בין שתי אותיות שנאמר כי אל
דעות ד"²⁴, ובדרשת הזוהר²⁵ "דעות" לשון רבים, "בגין דאיהו בתרי גווניי", דהיינו שהדעות מתגלות
בשתי בחינות המכונות "עליון ותחתון" – עילאה ותתאה. אצל בלעם לדוגמא נאמר "וידע דעת
עליון"²⁶, הוא התיימר להכיר את הדעת בבחינתה העליונה, ואלביא דאמת היתה השגתו בבחינה
התחתונה ביותר²⁷, משום כך מדגיש הכתוב "ויקר ד' אל בלעם" – לשון מקרה²⁷, לעומת משה
רבנו שהפנייה אליו "ויקרא אל משה" לשון חיבה, לשון שמלאכי השרת משתמשין בו²⁹. אמנם גם
אצל משה רבנו קיימות שתי בחינות של התגלות, של דעת – עליונה ותחתונה. כיוצא בדבר, בגוון
הכפול של בחינת הדעת, כך גם הדיבור, הלשון, הקול (הקשורים בתבונה ובדעת, כעולה מתוך הרמז
בניבי ספר משלי) גם בהם ישנה כפילות: עליון ותחתון. הדברים רמוזים בדרשת תורת כהנים³⁰
שהובאה אף בגמרא³¹ על הפסוק "ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו,
מעל הכפורת אשר על ארון העדות, מבין שני הכרובים וידבר אליו"³² – "קול לו, קול אליו"³³.
כפילות זו אפשר לה להתפרש, בדרגה אחת, כקול הבא אל משה "להרחיב לבו ולהוסיף דעתו עד
שידע מה שלא היה יודע מאותם הדברים הגדולים": קול לו – בעבורו בלבד; ובדרגה שנייה, כקול
ש"ישולח וכו' לבונן אותם ולהודיעם מה יעשו"³⁴. קול אליו, המגיע אליו כדי שיעבירונו לישראל.

-
19. ויקרא-רבה יא, ו.
20. משלי טו, ב, ובפירוש הגר"א: לשונם מייפה את דעתם שיודעים ואומרים ביישוב הדעת דבר דבור על אופניו ואז עיי
לשונם ניכר טוב דעתם.
21. משלי טו, ז.
22. שם יד, ז.
23. שם כ, טו, ובמאירי: בשפתי-דעת קונה אדם זהב וכו', וראה "דעת-מקרא".
24. ברכות לג, ע"א, ברש"י: שתי אזכרות, והשווה: לעיל פ' וישב תרפ"ט, פ' יתרו תר"ץ, פ' משפטים תר"ץ, להלן פ'
מטו"מ תר"ץ.
25. חלק ג, רצב, ב.
26. במדבר כד, טז וראה "שמועות ראייה" בלק תרפ"ט.
27. השווה: "תורה-שלמה" בלק כד, אותיות קיא-קיג.
28. ראה תו"ש ויקרא אות ט.
29. תו"ש שם, רש"י ויקרא א.
30. ויקרא א.
31. יומא ד, ע"א.
32. במדבר ז, פט.
33. ראה פ' רש"י, ריטב"א ותשובת הר"ן הובאו ב"עין-יעקב" ובמהרש"א וב"פה-תואר" במדבר-רבה יד, כא.
34. רמב"ם יסודי-התורה ז, ז.

כיוצא בחילוק זה, אף התיאור "קול ד' חוצב להבות אש"³⁵ יכול להתבאר כרומז לדיבור הבא מתוך האש ונחצב לשתי להבות, לשתי בחינות "עילאה ותתאה"³⁶.

אף הדיבורים המתייחסים אל האדם (ולא רק אל משה או אל הנביא) הם בעלי תוכן כפול. הדיבור האנושי מוצאו מדעת תתאה, תחתונה, זו שנתחדשה אחרי הבריאה, זו המתייחסת לנבראים עם האדם³⁷, ואילו הדעת העליונה קדמה לעולם, ולכן התורה שניתנה ב"מדבר קדמות, שנתנה תורה קדומה עליו"³⁸ מוגדרת כמי שקדמה לעולם.

השגתו של משה רבנו היתה בבחינה של דעת עליונה וממילא אף דיבורו שתול בעולם העליון³⁹ ועניין זה הוא הרמוז בניב: פה אל פה אדבר בו⁴⁰. במדרגתו זו, שעה שבא משה "לתרגם" את דבר ד' למשועבדי מצרים, לנתונים במיצרים, הוא חש בכל הכבוד והקושי שבדבר ואמר "כי כבד פה וכבד לשון אנכי". קושי הגלות והשעבוד כלל אף את הדיבור⁴¹ והוא עצמו הקושי של משה בבואו לדבר, ולכן כל אותו הזמן שהיה השעבוד בתקפו נתקשה משה בדיבורו. אמנם מאז שמישמש ובא עידן הגאולה, מועד הפסח, עליו דרש האר"י⁴² פה-סח – התיר הפה את מה שהיה אסור ועלום עד עתה. מכאן ההדגשה המיוחדת לליל הפסח "כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח". בגאולת הפסח באה אף גאולה לדיבור⁴³. אכן, אם היתה לפי המוסבר הצדקה להימנעותו של משה מקבלת השליחות, מדוע איפוא עשה חרון אף ד' רושם ונמנעה הכהונה מזרעו של משה?

מעלתו של משה כשליח לנתינת התורה מחייבת את מעורבותו בתוך כלל ישראל לא רק לדורו אלא אף לדורות כולם. "התפשטות משה בכל דור ודור"⁴⁴, לכן על כל-כולו של משה להיות נתון לכלל כולו ולא להתנתב לערוצים משפחתיים. לעומת זאת על הכהונה נאמר "ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים הוא ובניו"⁴⁵. ההיבדלות הזו של שבט הכהונה, ההגבלה והצמצום בשורש של אהרן

35. תהלים כט, ז וב"דעת מקרא".

36. בכת"י של הרושם באו הדברים בצורה עמומה במקצת ושוכתבו כאן ע"פ השערה. כך מופיע בכת"י גם הניב הכפול "הקול קול יעקב" ואולי מתייחס לנזכר ב"שפת אמת" ויקרא עמ' 48, 104.

37. השווה: תו"ש בראשית ב אותיות: רנט, רס, רסד.

38. דברים ב, כו. שבת פט, ע"א. ראה להלן מטו"מ תר"ץ.

39. השווה: ויקרא רבה א, ו. "יש זהב ורב פנינים וכלי יקר שפתי דעת", ר' תנחומא פתח בנוהג שבעולם אדם יש לו זהב וכסף אבנים טובות ומרגליות וכל כלי חמדה שבעולם ודעת אין בו, מה קנייה יש לו, "וכלי יקר שפתי דעת", לפי שהיתה נפשו של משה עגומה עליו ואמר הכל הביאו נדבתן למשכן ואני לא הבאתי, א"ל הקב"ה חייך שדיבורך חביב עלי יותר מן הכל.

40. במדבר יב, ח. השווה: פירוש המשנה לרמב"ם סנהדרין פרק חלק, היסוד השביעי.

41. ראה זוהר א, מז, ע"ב; ב, כה, ע"ב.

42. "פרי עץ חיים" שער כא פרק ז.

43. ראה "מוסר הקודש" ג, עמ' רעג ובמה שנרמז שם: כזיתא פסחא והלילא פקע אגרא. "אוצרות הראיה" ד, עמ' 8 240. "מחשבות חרוץ" עמ' 67. "פחד יצחק", פסח מאמר סא, עז. "כתלנו" ה עמ' 9-10, "מועדי ראייה" עמ' רצה-רצז.

44. תקוני-זוהר, תקון סט; "תניא" פרק מב; לעיל פ' תצוה תרפ"ט הערות 5, 6.

45. דברי הימים א, כג, יג.

וצאצאיו, היא שמאפשרת ומחייבת את רצף ירושת המשפחה⁴⁶. עצמת השורש של משה אי־אפשר לה לזרום באפיק משפחתי, ואילו יסוד קדושתו של אהרן בנוי בצורה המאפשרת ירושה. בקשתו של משה "שלח נא ביד תשלח" נדרשת בדברי חז"ל "שלח נא ביד משיח שהוא עתיד לגאול את ישראל", לאמור: משה ביקש שתהא גאולת ישראל ממצרים גם הגאולה האחרונה⁴⁷. אכן, בענייני הפנימי של משה גנוז הוא היסוד המשיחי, והוא מה שנתפרש בזוהר "מה שהיה הוא שיהיה"⁴⁸ מיה שיהיה הוא – ראשי תבות: משה, והוא שיהיה לעתיד לבוא משיח. בכלליות דמותו של משה מקופלת מציאותו של משיח. כשטען משה "שלח נא ביד תשלח" השאיר הדבר רושם שמנע את ירושת כהונתו לבניו. גאולת העתיד חייבת להיות גאולה כוללת⁴⁹.

קשיי ההתבטאות של משה עתידים להיעלם עת יגאל הדיבור, אף הוא, מגלות מצרים. אולם אין דעתו של משה מתקררת בכך. הוא ממשיך להתלבט בקושי שבין האידאה הפנימית לבין כושר הניסוח. כך גם מוסברים דברי הזוהר⁵⁰ על אליהו שהוא הפה של משה "כעין שנאמר באהרן הוא יהיה לך לפה", אף כאן בנו, אליהו (פינחס הוא אליהו) יהיה לי לפה, יבוא לתקן כל אלו הספקות ולתרץ אותם". מכל מקום העולם החמרי על מגבלותיו מונע את הדיבור המקיף, הכולל. חוסר ההרמוניה הזו נעלם בימי שלמה⁵¹. חכמתו של שלמה חודרת עד ליסודות הרוחניים של ההוויה הגשמית. "וידבר על העצים וגו' וידבר על הבהמה ועל העוף ועל הרמש ועל הדגים"⁵², רוצה לומר על העצים, על הבהמה וגו' על עצם יסודם ועל עצם הצורך בבריאתם. הוא יוצא כאילו מתוך עולם היצורים הגשמיים ודן עליהם ממעל להם, מהבחינה שמעל לשמש. אכן דבריו של שלמה על כך שאין יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש (קהלת א, ג) נדרשו במסכת שבת⁵³ "בעמל שתחת השמש הוא דאין לו יתרון, אבל בעמל שקודם השמש יש לו", וזה העמל בתורה. שלמה בחכמתו עומד על שורש יצירת המעשים כולם. על נקודת הוויתם לפני הגילוי הגשמי, על "כדאיות" העולם עוד לפני יציאתו לפועל. מתוך עמדת התבוננות זו מחבר שלמה את שיר השירים. "אין העולם כולו כדאי כיום שניתן בו שיר השירים"⁵⁴. במדרגה זו נחשפים היסודות הגשמיים עצמם, הם מתעדנים ומקבלים את מלוא משמעותם הרוחנית. או אז הדיבור הגשמי אינו עומד בסתירה לעולם האידאות. בימי שלמה "כשקיימא סיהרא באשלמותא"⁵⁵, כשישראל המשולים ללבנה מגיעים לשלמותם

46. בטיוטת הכותב בא כאן דימוי מעולם הצומח, בדבר גידולי קרקע שזרעם כלה (השווה: משנה תרומות פרק ז, ז). ויחסם לגודל השורש הטמון באדמה. "היסודות הרוחניים מתלבשים בלבוש חמרי. היסוד החמרי עוצר בעד התפשטות הקדושה. בכל זריעה ונטיעה קיים יסוד רוחני המחייב ומקיים בחינת "הוא אמר־ויהי". קיום הזרע עוצר בעד התפשטות הכוח הרוחני. אולם לאחר שכלה הזרע מתפשט הכוח הרוחני בלי הגבלה". עניינו של המשל והתאמתו לנמשל – משה שזרעו כלה לעניין הירושה, ואהרן שזרעו קדוש בקדושתו – לא נתברר אל־נכון.

47. ראה "תורה שלמה" שמות ד, אות סב. "תורה אור" עה, ב: משה רבנו הוא גואל ראשון וגואל אחרון.

48. שמות קכ, ע"א. לעיל פי בראשית תרצ"א הערה 13.

49. אם אכן נכון הוא הניסוח צריך לעיין בחילוק שבין ההבטחה לצאצאי דוד.

50. צו, כז, ע"ב.

51. על יחסי משה־שלמה ראה זוהר ב, יח, ע"ב. ראש־השנה כא, ע"ב. על השם משה הכלול בשם שלמה ראה "צלוחא דאברהם" ג, רעב, ושם על מזמור שיר ליום השבת – ר"ת לשלמה, למשה, והשווה: פחד יצחק, פסח עמ' רלב: ואותיות שלמה הן אותיות למשה.

52. מלכים א, ה, יג.

53. ל, ב.

54. ראה עוד "אורות" דף קו.

55. זוהר ב, פה, ע"א; לעיל פורים תר"ץ הערה 25.

ולמלאותם, הרי "אין כסף, לא נחשב בימי שלמה למאומה"⁵⁶. הכסף כביטוי לכיסופים הגשמיים, לא נחשב, אין לו מקום בסולם הערכים, ולכן השיג הדיבור את שחרורו השלם⁵⁷. מאחר שכל עולם המושגים מתגלה בשרשיו הרוחניים הרי שהדיבור המבטא אותם מצליח ל"תרגם" בדייקנות בהתאם להויותם האמיתית⁵⁸.

"ויהי שירו חמשה ואלף"⁵⁹ ופירשו חז"ל⁶⁰ "זה שיר השירים". הביטוי "חמשה ואלף" קשה. ואפשר שכוונת "חמשה" לאות "הא" וכוונת "אלף" לאות "י", המספר הכולל בשיטה העשרונית. שתי אותיות אלו "י", "ה" נדרשות בגמרא⁶¹ כיסודות בריאת העולמות: העולם הזה ב"ה" והעולם הבא ב"י". שירתו של שלמה נסבה על בחינות העוה"ז והעוה"ב ולכן הוא לא נתקל בקשיי דיבור והתבטאות. אף עצם ההגדרה "שיר השירים" – "קודש קדשים" מתפרשת בכוון זה: "קודש" בחינת המתייחס לכם, "כי קודש היא לכם"⁶²; "קדשים" דרגה שלמעלה מ"לכם", למעלה מ"קודש"⁶³. כשנסתלקו כל מעכבי ההתבטאות יכול היה שלמה לנסח את שיר השירים, ולכן אין הוא ניתן להידרש אלא בזמן המסוגל לגאולת הדיבור ולמי שנחון בסגולת כוח הדיבור המשחרר. מכאן קריאת שיר השירים בפסח, בעת פתיחת הפה המיוחדת, הפה הסח מתיר את הקריאה במגילת שיר השירים⁶⁴.

-
56. מלכים א, י, כא.
57. ראה לעיל פי בראשית תר"ץ הערה 26.
58. השווה: "הד הרים" אגרת ח: כל המילות הללו אך על הרוחניים העליונים.
59. מלכים א, ה, יב.
60. שיר השירים רבה, א, י.
61. מנחות כט, ע"ב.
62. שמות לא, יד.
63. "קול הנבואה" עמי קפח. "מועדי ראייה" עמי שכב.
64. השווה: "שפת אמת" ויקרא עמי 67: בפסח נפתח הפה של איש ישראל והדיבור לכן פה סח לכך נתקן מגילת שיר השירים. "פחד יצחק", פסח עמי שיב-שיד.

בשולי השמועה

היחס לשיר השירים מלווה את הרב מאז ימי ילדותו. ב"שבחי הראיה" (עמ' לג) נזכרת מסורת על חיבור שכתב הרב על שיר השירים בהיותו נער בן י"א שנה. בספר "חיי הרב קוק" (עמ' 182) מסופר שלאחר יציאת הנשמה ישבו האבלים סביב למיטה "ואמרו מתוך אנחה ודמע שיר השירים". ואילו מימי רבנות בויסק נשארה המסה על שיר השירים שנתחברה בנסיבות מפליאות. ("מועדי ראיה" פרק כו. שם עמ' שכא-שכב; "פרקים במשנתו העיונית של הרב קוק" (תשל"ו) עמ' 96). אמנם הבעיות ההגותיות הקשורות לנושא נדונו במקומות רבים בכתבי הרב. (ראה לדוגמא לעיל פי' בראשית תרצ"א הערה 32). בשמועה שלפנינו נבדק הבסיס של עצם אפשרות הביטוי וכיוונו של הדיבור לאידאה הפנימית, וזאת על רקע מעלת החג וסגולתו: פה-סח.

סוגיה זו של כוח הדיבור, שהתגלגלה ובאה בשמועותיו השונות של הרב, נקלטה בליבות השומעים כל אחד לפי כוח קליטתו, ואף נמסרה בסגנונות ועיבודים שונים. לפנינו עיבוד רשימותיו של הר"ר ק"א פרנקל. ב"מועדי ראיה" עמ' רצה בא עיבוד של הרב מ"צ נריה את דרשת שבת הגדול שאף עניינה העיקרי – מעלת הדיבור. חתנו של הרב, בעל "בשמן רענן" הרב ר' נתן רענן, רשם שיחה בשם "דיבור פנימי ודיבור חיצוני" בשנת תרפ"ז, נדפסה ב"בשמן רענן" א, רסא. הרב משה גורביץ, שהיה בעל רקע סלבודקאי ומן המסייעים בעריכת "אורות הקודש", הביא ב"אורות האמונה" עמ' 116 שביבים בנושא הדיבור, כנראה מתוך שיחת הרב בפי' תזריע-מצורע. נקודה מרכזית זו – עניינו של הדיבור, העסיקה רבות את הרב הוטנר בעל "פחד-יצחק" ובמאמרים על פסח באו על-כך דיונים רבים. ותיקי התלמידים של הרב ש. מנדלוביץ במתיבתא "תורה ודעת" בארה"ב זוכרים את שיעוריו ב"אורות התשובה" ואת יחסו להגותו של הרב קוק (דבר שלא מצא את ביטויו בספר הביאוגרפי "שלוחא דרחמנא"). בעל "אור גדליהו", מתלמידיו המקורבים של רש"פ מנדלוביץ, שלימים עמד בראש המתיבתא, עשה שימוש רב אף ביסודות של דיבור בגלות וכו'. ראה לדוגמא: אור גדליהו, מועדים, פי' החודש.

השמועה שלפנינו נפתחת ביסודות ההתבטאות מאז שהעולם קנה לעצמו זכות קיום, עבור לסגולת המילול של המין האנושי, ומשם למעמדו המרכזי, המיוחד, של משה רבנו בפרשה זו. לצידו של משה עומדים בנידוננו, אהרן, אליהו ושלמה. סגולותיו של שלמה והעידן ההיסטורי המיוחד של תקופתו הם שהניבו את מגילת שיר השירים. מעגלותיה של השמועה נעים מהמנהג אל יסודות פילוסופיים וקבליים ודרך התבוננות בוטאנית על משמעויותיה הרוחניים לפירוש מקראות ומאמרי חז"ל.